

Попова І. А., кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри організації та економіки фармації, Національний фармацевтичний університет, м. Харків, Україна

ORCID ID: 0000-0003-2962-9040

e-mail: ira_popova_dik@ukr.net

Демченко Н. В., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри організації та економіки фармації, Національний фармацевтичний університет, м. Харків, Україна

ORCID ID: 0000-0001-5915-0087

e-mail: demchenata@ukr.net

Інструменти імплементації об'єднаних територіальних громад: світовий досвід

Анотація. У статті досліджено світовий досвід щодо сутності об'єднаних територіальних громад. Досліджено компетенції органів місцевого врядування в країнах ЄС. Доведено, що об'єднання територіальних громад має ґрунтуватися на принципі багатокритеріальності, адже головними учасниками у формуванні, функціонуванні і подальшому розвитку громади є люди, які об'єднані в колектив для досягнення спільної мети, яка полягає в розвитку територіальної громади задля підвищення якості життя. Громада буде спроможною тільки в тому разі, якщо кожен її член буде чітко розуміти можливості підвищення рівня життя в межах громади. Визначено інструменти імплементації об'єднаних територіальних громад, що є підставою для оцінки соціально-економічного розвитку громади задля інвестиційної привабливості.

Ключові слова: об'єднана територіальна громада; імплементація; інструменти; критерії; комуни; муніципалітети.

Popova Irina, PhD (Economics), Associate Professor of Organization and Economics of Pharmacy Department, National University of Pharmacy, Kharkiv, Ukraine

Demchenko Nataliya, PhD (Economics), Associate Professor of Organization and Economics of Pharmacy Department, National University of Pharmacy, Kharkiv, Ukraine

Implementation Tools for Integrated Territorial Communities: Foreign Experience

Abstract. Introduction. One of the most important factors of modern state-building in Ukraine is the improvement of the public administration system at all levels of the administrative-territorial structure in the country. The imperfection of local government in Ukraine, its inconsistency with European standards and principles, necessitates the search for ways to reform. Any reform in the country of learning and using the experience of other countries is a prerequisite for successful reform.

Purpose. The purpose of the article is to summarize the experience of developing tools for the implementation of integrated territorial communities.

Results. The competences of local governments in EU countries are examined. Implementation tools for integrated territorial communities have been identified to assess the socio-economic development of the community for investment attractiveness. It has been proved that the integration of territorial communities should be based on the principle of multicriteria, since the main participants in the formation, functioning and further development of the community are people who are united in a team to achieve a common goal, which is to develop the territorial community in order to improve the quality of life.

Conclusions. Society will be able only if each of its members clearly understands the possibility of improving the standard of living within the community than existence outside of it. The study has shown that there is a number of criteria, including spatial, temporal, demographic, labor, cultural, historical, financial, that should be considered when integrating territorial communities. It is proved that the main instruments of implementation of united territorial communities are area, population (including demographic structure), income level, level of spending, financing structure, structure of economic entities by types of activity and level of income, number of objects of social infrastructure, employment and community unemployment, etc.

Keywords: united territorial community; implementation; tools; criteria; communes; municipalities.

JEL Classification: R 13, R 50.

Постановка проблеми. Одним з найважливіших чинників сучасного державотворення в Україні є удосконалення системи державного управління на всіх рівнях адміністративно-територіального устрою країни. Головними ланками у цьому реформуванні є районний та регіональний рівень. Основним завданням ефективного регіонального державного

управління є забезпечення соціально-економічного розвитку регіону та задоволення потреб громадян. Досліджуючи світовий досвід і враховуючи вітчизняну практику публічного управління, необхідно вдосконалити систему державного управління таким чином, щоб вона діяла в інтересах окремої особи-

громадянина та перебувала під контролем громадського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню питань децентралізації публічної влади приділена значна увага як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Так, І. В. Заблудська, Е. Б. Бойченко, С. І. Гречана значну увагу приділяли питанням моніторингу реалізації стратегії об'єднаних територіальних громад; В. А. Устименко, Р. А. Джабраїлов займалися питаннями правового забезпечення розвитку територіальних громад; Р. Б. Примуш, К. М. Гочачілов та інші розглядали інструменти розвитку територіальних громад; С. М. Серьогін, Ю. П. Шаров, Н. Т. Гончарук досліджували інноваційні підходи та інструменти для управління розвитком об'єднаних територіальних громад [2; 4-5; 11].

Однак, попри наявність нормативної бази, розробок українських та іноземних вчених, процеси децентралізації та організаційне забезпечення залишаються недостатньо дослідженими. Особливого вивчення, особливо в питаннях розробки інструментів імплементації об'єднаних територіальних громад (ОТГ), потребує європейський досвід.

Формулювання цілей дослідження. Метою статті є узагальнення досвіду щодо розробки інструментів імплементації об'єднаних територіальних громад. Виходячи з мети, необхідно вирішити наступні задачі: дослідити світовий досвід щодо сутності об'єднаних територіальних громад; визначити компетенції органів місцевого врядування в країнах ЄС; визначити інструменти імплементації об'єднаних територіальних громад.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із визначальних критеріїв демократичності політичної системи є ефективна діяльність місцевого самоврядування. Недосконалість місцевої влади в Україні, її невідповідність європейським стандартам та принципам обумовлює необхідність пошуку шляхів для реформування. При проведенні будь-яких реформ у країні вивчення і використання досвіду інших країн є необхідною умовою успішного реформування. З'ясування об'єктивних закономірностей і основних принципів централізованого і децентралізованого управління має допомогти Україні уникнути багатьох помилок і складнощів на шляху розробки та формування сучасної моделі управління, заснованої на поєднанні різних ступенів централізації і децентралізації.

Одним з основних та актуальних завдань демократизації суспільно-політичного життя в Україні є реформування системи місцевого самоврядування, оскільки саме вона є одним з найважливіших елементів і показників демократизації суспільства. У сучасних умовах активізації процесів децентралізації перед національною економікою постало завдання утворення територіальних об'єднань, які б ефективно функціонували та всебічно розвивалися. Досліджуючи досвід європейських країн, було визначено, що територіальні утворення мають різні

назви. Так, у Польщі – гміни; у Франції, Бельгії, Італії, Швеції – комуни; в Іспанії, Британії – муніципалітети; у Німеччині – громади.

Головним завданням гміни є задоволення найважливіших потреб людини. Гміна наділена: статусом юридичного і самостійного суб'єкта у виконанні власних завдань; для виконання своїх функцій володіє власними й додатковими доходами (у вигляді субвенцій); правом власності на комунальне майно; для захисту її самостійності передбачено судовий порядок [3, с. 63].

До компетенції гмін відносять: публічна освіта (початкові школи та гімназії); освітлення вулиць; водопроводи та водопостачання, каналізація тощо; гмінне житлове будівництво; озеленення території; культура, у тому числі гмінні бібліотеки та інші культурні установи, а також охорона пам'яток історії та культури; громадський порядок та безпека громадян, а також протипожежна та протиповенева охорона; гмінні дороги, вулиці, мости, площі та організація дорожнього руху; господарювання нерухомим майном, охорона середовища та водного господарства; місцевий громадський транспорт; охорона здоров'я; соціальна допомога та її інфраструктура; ринки та ринкові приміщення; гмінні цвинтарі [17].

На території гміни передбачено функціонування як законодавчих, так і виконавчих структур. Основним представницьким політико-правовим органом гміни є рада гміни. Основні повноваження рад зосереджені на схваленні бюджету, стратегій (програм) розвитку, розпорядженні майном та ін. Для більш ефективного виконання своїх функцій гміни можуть утворювати допоміжні одиниці управління – солецтва (на рівні сільських гмін), селища (у гмінах місько-сільського походження) та райони (у містах) [6, с. 209-210].

Комуни, які функціонують у Франції, Бельгії, Італії, Швеції, суттєво відрізняються між собою за площею та кількістю населення. Так, у 90% комун кількість населення становить менше ніж 2 тис. громадян. Кількість комун у Франції становить близько 36700, а середня кількість їх населення 380 осіб. Комуна – єдина адміністративно-територіальна одиниця, де немає окремого самостійного державного владного органу, тобто теоретично мер у своїй особі поєднує муніципальні функції і функції державної влади. Однак багато функцій державної виконавчої влади належать до функцій місцевого самоврядування. Тобто комуна – автономний за територією колектив. Юридичними показниками, що характеризують комуна, є її назва, територія та населення.

В Італії нараховується 110 провінцій та 8 048 комун, проте число комун не є сталим через те, що вони можуть об'єднуватись та розділятись, виходячи з інтересів їх мешканців (і така практика є досить поширеною). В Італії комуна має право видавати адміністративні акти, обов'язкові до виконання [10].

Місцеве самоврядування в Іспанії є третім рівнем багаторівневої урядової системи. Основним критерієм формування муніципалітету є територія (з урахуванням

кількості населення). Всі муніципалітети виконують наступні функції: освітлення, поховання, вивезення відходів, прибирання вилиць, постачання води, контроль за якістю харчових продуктів. Якщо кількість муніципалітету від 5 до 20 тис., він також надає послуги з утримання парків, бібліотек, вивезення відходів та облаштування ринкової площі. При кількості від 20 до 50 осіб додатково надаються послуги цивільного та протипожежного захисту та спортивні послуги. При кількості понад 50 тис. надаються послуги з функціонування громадського транспорту та захисту навколишнього середовища [13].

У Німеччині територіальна громада є первинним суб'єктом місцевого самоврядування. За громадою закріплено виключне право на розв'язання проблем локального спрямування в межах загальнодержавного законодавства, громади визнано «територіальними корпораціями», а також урегульовано питання їх прибутків. Критеріями в процесі визначення територіальної громади є кількість населення, структура розселення, традиції, особливості історичного, соціального розвитку міст тощо. Кількість громад у Німеччині становить 12 312, 16 % із яких є самостійними громадами, а 77 % – належать до двоступеневої спілки громад [14].

Слід зазначити, що адміністративно-територіальні одиниці, попри різні назви, мають однакове функціональне призначення: рівень і якість життя

людей у громаді мають бути вищими, ніж окремо від неї.

Для успішної реалізації своєї місії кожна ОТГ повинна мати певні критерії, які сприяли її утворенню. В національній економіці основою утворення громад є територіально-просторовий принцип, за яким: відстань від адміністративного центру громади до найвіддаленішого населеного пункту не має перевищувати 20 кілометрів (хоча у реаліях області може бути і більше); час прибуття швидкої медичної та пожежної допомоги до місця у межах громади не має бути більше як тридцять хвилин; наявність школи (не менше 250 учнів), дитячого садка (кількість дітей дошкільного віку в адміністративному центрі не повинна бути менше як 100) [9].

Слід зауважити, що для зручності аналізу статистичних даних, ЄС здійснює групування, використовуючи принцип однокритеріальності. Головним критерієм виступає кількість населення. Ця система має назву NUTS (Nomenclature of territorial units for statistics) – номенклатура територіальних одиниць для статистики. Метою цього групування є вирішення таких завдань: збір, гармонізація, розвиток регіональної статистичної інформації у країнах ЄС; соціально-економічний аналіз регіонів різних рівнів; формування регіональної політики ЄС [18]. Така класифікація є ієрархічною системою поділу економічної території ЄС на 3 рівні (рис. 1).

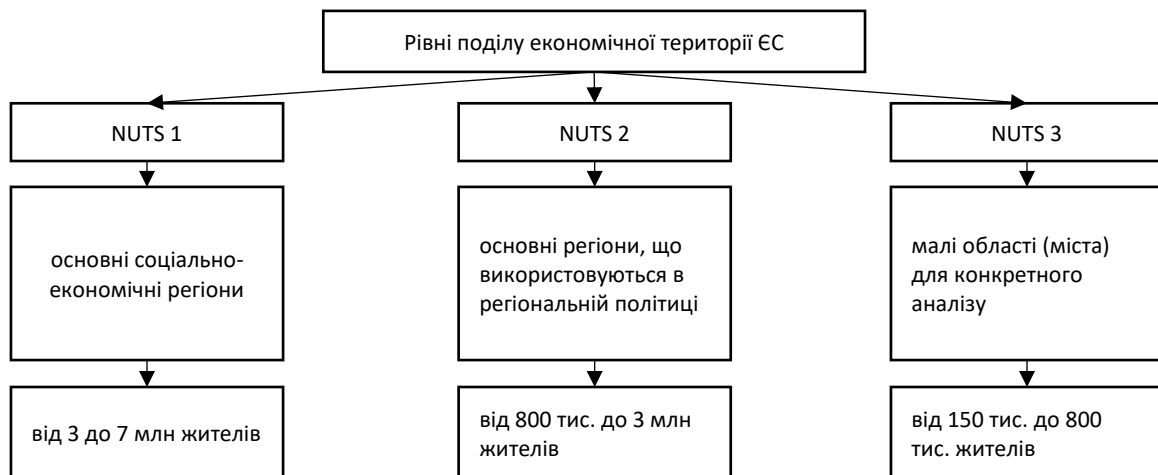


Рисунок 1 – Групування за методологією ЄС

Джерело: побудовано автором на основі джерела [16]

Якщо розглядати країни ЄС окремо, то слід зазначити, що об'єднання територіальних громад здійснюється на основі принципу багатокритеріальності.

Критеріями визначення доцільності утворення громад в Німеччині є кількість населення, структура розселення, традиції, особливості історичного, соціального розвитку міст тощо. При цьому спостерігаються значні відмінності між общинами, тобто кожна є унікальною, що обумовлює необхідність відповідної організації управління залежно від особливостей общини. Досліджуючи комуну як організацію,

Б. Меткальф [15] виокремлює такі її ознаки: велика значущість групи, а не нуклеарної сім'ї; «спільні гроші і витрати»; колективне домоволодіння; групове прийняття рішень і загалом, і в особистих справах.

Необхідність використання принципу багатокритеріальності визначає підхід, запропонований Т. Паутовою [8, с. 10], основою якого є декілька критеріїв:

– визначення оптимальної кількості населення з урахуванням кількості працездатного населення, його приросту, показників зайнятості, міграції тощо;

– забезпечення економічної пропорційності в об'єднанні між економічно розвиненими та депресивними населеними пунктами;
 – визначення соціально-економічного та культурного центрів;
 – визначення кордонів об'єднання за принципом нерозривності меж наявних областей, територій населених пунктів, об'єктів промисловості.

На основі вищезазначеного можемо сформувати систему критеріїв ОТГ як синтез національних особливостей та світового досвіду (табл. 1).

В табл. 1 показано, що існує низка критеріїв, зокрема просторово-часовий, демографічний, трудовий, культурно-історичний, фінансовий. Безумовно, врахування всієї системи критеріїв під час об'єднання територіальних громад є вкрай складним завданням.

Таблиця 1 Система критеріїв об'єднання громад в національній економіці

Критерії	Зміст
Наявні	
Просторовий	Відстань від адміністративного центру громади до найвіддаленішого населеного пункту не має перевищувати 20 кілометрів
Часовий	Час прибуття швидкої медичної та пожежної допомоги до місця в межах громади не має бути більше 30 хвилин.
Соціальні об'єкти	Наявність школи (не менше 250 учнів), дитячого садка (кількість дітей дошкільного віку в адміністративному центрі не повинна бути меншою 100)
Додаткові	
Демографічний	Кількість населення, наприклад в ЄС не може бути менше 2,5 тисячі; для сільської громади – 8,5 тисячі; селищної – 15,6 тисячі, міської – 33,7 тисячі і більше; щільність, структура розселення, приріст, міграція.
Трудовий	Кількість працездатного населення, рівень зайнятості, рівень безробіття, рівень оплати праці.
Культурно-історичний	Традиції, особливості історичного розвитку, історичні зв'язки між окремими територіями.
Фінансовий	Співвідношення власних доходів (наприклад в ЄС обсяг власних доходів становить не менше 50% від розрахункової потреби) і витрат, рівень дотаційності, доходи і витрати на одну особу.
Пропорційний	Співвідношення кількості економічно розвинених територій та депресивних.

Джерело: узагальнено авторотами за використанням матеріалу [4;5]

Але слід зауважити, що тільки за умови використання якомога більшої кількості критеріїв можливе досягнення синергетичного ефекту, який дає змогу всіляко підтримувати саме енергію громад, які визначили свою позицію, адже головна мета реформи місцевого самоврядування полягає в організації людей навколо місць їх проживання таким чином, щоб сприяти їх спільній діяльності за умови підвищення рівня і якості життя всіх членів громади.

Згідно з методикою формування спроможних громад [7] запропоновано наступні показники спроможності ОТГ: 1) нерозривність та географічна цілісність території ОТГ; 2) на території територіальної

громади проживає не менш як 250 дітей шкільного і 100 дітей дошкільного віку; 3) на території територіальної громади розташований загальноосвітній навчальний заклад I-III ступеня, проектною потужністю не менш як 250 учнів.

Оцінка рівня спроможності територіальних громад здійснюється на основі критеріїв оцінки з урахуванням граничних значень, які становлять: чисельність населення – 3000 осіб; площа – 200 км²; індекс податкоспроможності – 0,3; частка місцевих податків та зборів – 10%. Рівень спроможності залежить від значення показника, який відображає певний критерій оцінки (табл. 2).

Таблиця 2 Рівень спроможності ОТГ

Критерій оцінки	Показник	Числове значення	Рівень спроможності
Чисельність населення	до 3 тисяч жителів	0,3	Низький
	від 3 до 5 тисяч жителів	0,6	Середній
	понад 5 тисяч жителів	1	Високий
Площа	до 200 км ²	0,3	Низький
	від 200 до 400 км ²	0,6	Середній
	понад 400 км ²	1	Високий
Індекс податкоспроможності	до 0,3	0,3	Низький
	від 0,3 до 0,9	0,6	Середній
	понад 0,9	1	Високий
Частка місцевих податків та зборів	до 10%	0,3	Низький
	від 10% до 20%	0,6	Середній
	понад 20%	1	Високий

Джерело: сформовано авторами за використанням матеріалу [7]

Узагальнення європейського досвіду функціонування ОТГ дозволив зробити наступні висновки щодо інструментів їх імплементації:

Розмір гміни/кількість населення прямо впливають на чисельність штату працівників апарату її управління: зі збільшенням кількості населення зростає штат працівників апарату управління (штат сільської гміни

понад 10 тисяч мешканців більший майже у два рази, ніж у сільської гміни з населенням до 6 тисяч мешканців, аналогічно штат сільсько-міської гміни з населенням понад 20 тисяч мешканців у два рази перевищує штат сільсько-міської гміни з населенням до 10 тисяч мешканців) (табл. 3).

Таблиця 3 Показники апаратів управління гмін (середні дані)

Населення	Сільські гміни			Сільсько-міські гміни		
	до 6 тис.	6-10 тис.	понад 10 тис.	до 10 тис.	10-20 тис.	понад 20 тис.
Реферати	2	4	4	4	5	6
Штат	20	32	37	32	42	61

Джерело: узагальнено авторами за використанням матеріалу [12]

Типовими для всіх типів гмін є осередки соціальної допомоги, будинки культури та бібліотеки; у переважній більшості гмін діє економічно-адміністративне управління освіти, яке не входить до апарату управління.

У менших гмінах (з населенням до 6 тисяч) функції у сфері освіти належать до повноважень апарату управління; у більшості сільських гмін, населення яких перевищує 6 тисяч мешканців і сільсько-міських з

населенням понад 10 тисяч мешканців діють заклади комунального господарства, у менших гмінах повноваження у сфері комунального господарства покладені на апарат управління; у більшості сільських гмін з населенням понад 6 тисяч мешканців діють незалежні публічні заклади охорони здоров'я; а у сільсько-міських гмінах з населенням понад 20 тисяч мешканців – стаціонарні дома самопомочі та осередки спорту і рекреації (табл. 4).

Таблиця 4 Показники закладів освіти гмін (середні дані)

Населення	Сільські гміни			Сільсько-міські гміни		
	до 6 тис.	6-10 тис.	понад 10 тис.	до 10 тис.	10-20 тис.	понад 20 тис.
Заклади освіти	4	7	10	7	10	17
Учні	422	1111	1597	992	1726	2603
Повні ставки педагогів	43	103	162	108	176	309

Джерело: узагальнено авторами за використанням матеріалу [12]

3. Аналіз структури власних поточних видатків бюджетів гмін виявив, що основна частина цих фінансових ресурсів спрямовується на фінансування апаратів управління, закладів освіти, осередків соціальної допомоги, осередків культури та бібліотек.

При цьому із зростанням чисельності населення зменшується частка видатків на апарат управління гміни та, як правило, зростають видатки в сфері освіти (табл. 5).

Таблиця 5 Структура видатків гмін (середні дані)

Населення	Сільські гміни			Сільсько-міські гміни		
	до 6 тис.	6-10 тис.	понад 10 тис.	до 10 тис.	10-20 тис.	понад 20 тис.
Апарат управління	14,29	9,51	8,83	8,17	8,57	8,57
Освіта	8,02	11,78	11,03	9,94	10,96	15,04
Соціальна допомога	2,57	1,45	1,06	1,0	1,73	1,51
Будинки культури	1,82	1,69	1,96	1,5	2,15	1,72
Бібліотеки	0,6	0,82	0,81	0,55	0,88	0,95

Джерело: узагальнено авторами за використанням матеріалу [12]

Узагальнюючи досвід Польщі, слід зазначити, що в якості основних інструментів імплементації об'єднаних територіальних громад є наступні (рис.2).

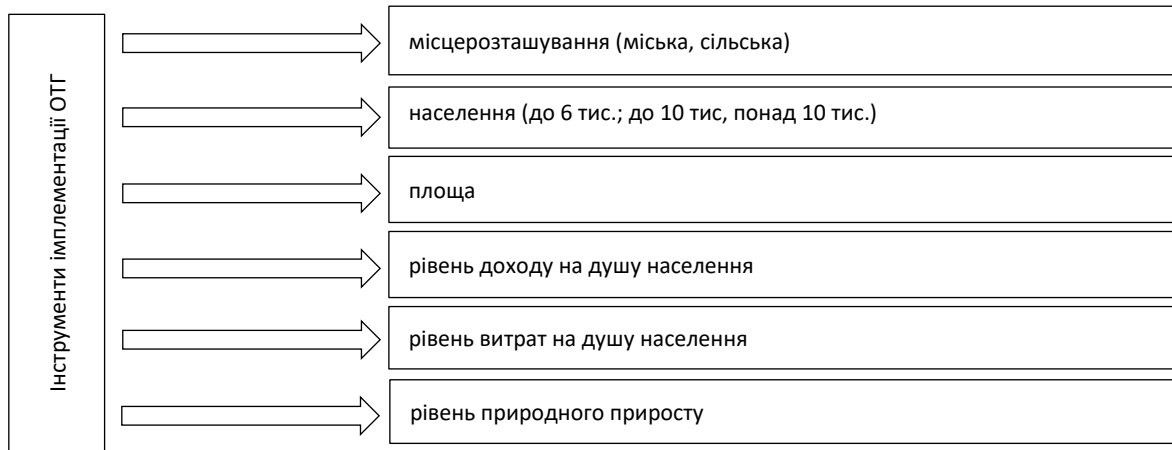


Рисунок 2 – Інструменти імплементації ОТГ на прикладі Польщі

Джерело: узагальнено авторами

Визначення цих інструментів є підставою для оцінки соціально-економічного розвитку громади, задля інвестиційної привабливості.

Висновки. На основі проведеного дослідження можемо зробити висновок, що ОТГ має ґрунтуватися на принципі багатокритеріальності, що сприяє розвитку територіальної громади задля підвищення якості життя. Громада буде спроможною тільки в тому разі, якщо кожен її член буде чітко розуміти можливість підвищення рівня життя в межах громади, ніж існування поза нею.

У результаті дослідження доведено, що існує низка критеріїв, зокрема просторово-часовий, демографічний, трудовий, культурно-історичний, фінансовий, які слід враховувати при об'єднанні територіальних громад. Безумовно, врахування всієї

системи критеріїв є вкрай складним завданням. Доведено, що тільки за умови використання якомога більшої кількості критеріїв можливе досягнення синергетичного ефекту, який дає змогу всіляко підтримувати саме енергію громад, які визначили свою позицію.

Обґрунтовано, що основними інструментами імплементації ОТГ є площа, населення (в тому разі демографічна структура), рівень доходу, рівень витрат, структура фінансування, структура суб'єктів господарювання за видами діяльності та рівнем доходу, кількість об'єктів соціальної інфраструктури, рівень зайнятості та безробіття в громаді тощо. Визначення цих інструментів є підставою для оцінки соціально-економічного розвитку громади, задля інвестиційної привабливості.

Література:

1. Воєводство, повят, гміна: децентралізація як елемент європейського стилю. URL: <http://forbes.net.ua/opinions/1421483-voevodstvo-povyat-gmina-decentralizaciyakak-element-evropejskogo-stilya> (дата звернення: 15.02.2020).
2. Гречана С. І. Картографічний метод для забезпечення розвитку співпраці об'єднаних територіальних громад. *Економіка України*. 2017. № 10. С. 65-73.
3. Долецький З. Гміни та повіти в системі місцевого самоврядування Польщі. *Вісник Української академії державного управління при Президентові України*. 2001. № 2. С. 62-64.
4. Досвід об'єднання територіальних громад на Сході України: економіко-правові аспекти: колективна монографія НАН України. Інститут економіко-правових досліджень. К.: ТОВ «ВІСТКА», 2018. 210 с.
5. *Інструменти розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації влади*. К.: Ваїте, 2017. 432 с.
6. Лендъєл М. *Місцева демократія у країнах Центральної та Східної Європи*. Ужгород: Мистецька лінія, 2011. 688 с.
7. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня спроможності територіальних громад. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/attachment/document/478/.pdf> (дата звернення: 15.02.2020).
8. Паутова Т. *Забезпечення розвитку місцевого самоврядування шляхом проведення адміністративно-територіальної реформи*: автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.04. Донецьк 2011. 10 с.
9. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України №157-VIII від. 05.02.2015 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/157-19> (дата звернення: 15.02.20).
10. Система державного управління Італійської Республіки: досвід для України. К.: НАДУ, 2012. 48 с.
11. *Управління стратегічним розвитком об'єднаних територіальних громад: інноваційні підходи та інструменти*: монографія. Д.: ДРІДУ НАДУ, 2016. 276 с.
12. *Управління спроможними територіальними громадами. Досвід Польщі* URL: <http://dialog.lviv.ua/wp-content/uploads/2016/02/Methodichka.pdf> (дата звернення: 15.02.2020).
13. Федоренко В. Л., Чернеженко О. М. Конституційні моделі місцевого самоврядування у державах-учасниках ЄС, Швейцарії та Україні: монографія. Київ: Видавництво Ліра-К. 2017. 288 с.

14. Шиманке Д. Проектний документ № 12. Система місцевого самоврядування та її реформи. Досвід деяких європейських країн (Данія, Німеччина, Англія, Франція та Швеція). Київ, 2008. 28 с.
15. Metcalf B. Shared Visions shared Lives: Communal Living around the Globe, UK: Findhorn Press, 1996. 192.
16. NUTS – Nomenclature of territorial units for statistics. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/overview>.
17. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. «O samorz dzie terytorialnym» URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19900160095>.
18. Villaverde J., Maza A. Regional Disparities in the EU. Are They Robust to the Use of Different Measures and Indicators? Stockholm: Swedish Institute for European Policy Studies, 2011. 54

References:

1. Voevodstvo, povjat, ghmyna: decentralyzacija kak element evropejskogho stylja. Retrieved from: <http://forbes.net.ua/opinions/1421483-voevodstvo-povyat-gmina-decentralizacijakak-element-evropejskogo-stilya> [in Ukrainian].
2. Ghrechana, S. I. (2017). Kartografichnyj metod dlja zabezpechennja rozvytku spivpraci ob`jednanykh terytorialnykh ghromad. *Ekonomika Ukrainy*, 10, 65-73 [in Ukrainian].
3. Dolecjkyj, Z. (2001). Ghminy ta povjaty v systemi miscevogho samovrjaduvannja. *Poljszhi Visnyk Ukrainjskohoji akademiji derzhavnogho upravlinnja pry Prezydentovi Ukrainy*. 2, 62-64 [in Ukrainian].
4. Instytut ekonomiko-pravovykh doslidzhenj (2018). Dosvid ob`jednannja terytorialnykh ghromad na Skhodi Ukrainy: ekonomiko-pravovi aspekty. Kyjiv : TOV «VISTKA», 210 [in Ukrainian].
5. Instrumenty rozvytku ob`jednanykh terytorialnykh ghromad v umovakh decentralizaciji vlady (2017). Kyjiv : Vaite, 432 [in Ukrainian].
6. Lendjfel, M. (2011). *Misceva demokratija u krajinakh Centralnoji ta Skhidnoji Jevropy*. Uzhghorod : Mystecjka linija, 688 [in Ukrainian].
7. Metodychni rekomendaciji shhodo ocinky rivnja spromozhnosti terytorialnykh ghromad. Retrieved from: <https://decentralization.gov.ua/uploads/attachment/document/478/.pdf> [in Ukrainian].
8. Pautova, T. (2011). Zabezpechennja rozvytku miscevogho samovrjaduvannja shljakhom provedennja administratyvno-terytorialnoji reformy (Abstract of Ph.D. Thesis). Donecjk National University, 10 [in Ukrainian].
9. Pro dobroviljne ob`jednannja terytorialnykh ghromad: Zakon Ukrainy. Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/157-19> [in Ukrainian].
10. *Systema derzhavnogho upravlinnja Italijskohoji Respubliki: dosvid dlja Ukrainy*. Kyjiv : NADU, 2012. 48 [in Ukrainian].
11. *Upravlinnja strategichnym rozvytkom ob`jednanykh terytorialnykh ghromad: innovacijni pidkhody ta instrumenty : monoghrafija*. (2016). Dnipro : DRIDU NADU. 276 [in Ukrainian].
12. Management of capable territorial communities. The experience of Poland Retrieved from: <http://dialog.lviv.ua/wp-content/uploads/2016/02/Methodichka.pdf> [in Ukrainian].
13. Fedorenko, V. L. & Chernenzenko O. M. *Konstytucijni modeli miscevogho samovrjaduvannja u derzhavakh-uchasnycjakh JeS, Shvejcariji ta Ukraini: monoghrafija*. (2017). Kyjiv: Vydavnyctvo Lira-K. 288 [in Ukrainian].
14. Shymanke, D. (2008). Proektnyj dokument Systema miscevogho samovrjaduvannja ta jiji reformy. Dosvid dejaknykh jevropejskykh krajin (Danija, Nimechchyna, Anghlija, Francija ta Shvecija). Kyjiv, 12, 28 [in Ukrainian].
15. Metcalf, B. (1996). *Shared Visions shared Lives: Communal Living around the Globe*. UK: Findhorn Press, 192 [in English].
16. NUTS – Nomenclature of territorial units for statistics. <http://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/overview> [in English].
17. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. «O samorz dzie terytorialnym» <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19900160095> [in Poland].
18. Villaverde, J. & Maza, A. (2011). Regional Disparities in the EU. Are They Robust to the Use of Different Measures and Indicators? Stockholm: Swedish Institute for European Policy Studies, 54 [in English].

